

Keuze voor kwaliteit samenleving

Met het verkiezingsprogramma 'Samen leven doe je niet alleen' is hoog ingezet. Dat heeft ook erkenning gevonden in de eerste reacties. Het programma is een keuze voor de kwaliteit van de samenleving. Die samenleving is prominent tot focus van de nieuwe christen-democratie gemaakt. Dat is een waagstuk, omdat het gemakkelijk op dwaalwegen kan brengen.

Sedert 5 mei 1994, sedert het Essenburgh-overleg,¹ wordt aan die agenda gewerkt: bezinning, uitstraling, herstel van vertrouwen, terugkeer.

Documenten zijn maar een deel van die agenda, maar wel een noodzakelijke voorwaarde. Het Strategisch Beraad, het rapport 'Nieuwe wegen, vaste waarden' zijn onderdeel van die agenda. Voor de lezers van de kolommen van dit blad zullen de keuzes nu, en vooral de opzet van het nieuwe verkiezingsprogramma 'Samen leven doe je niet alleen' niet als een totale verrassing komen.

Met het verkiezingsprogramma is hoog ingezet, en dat heeft erkenning gevonden in de eerste reeks reacties. Met name tegenover de vlakke programma's waarmee de andere partijen zich presenteren is waardering gekomen, veel waardering voor onze pogingen althans

om een samenhangende maatschappijvisie en daarop gebaseerde concrete keuzes uit te zetten. In de opzet van een zekere uitstraling lijken auteurs én niet te vergeten vormgevers wel geslaagd, maar is dat ook voldoende voor

Mr. J.J.A.M. van Gemijp

herstel van het vertrouwen in de christen democratie als een gezaghebbende politieke stroming, waarin velen zich herkennen, ook in het geïrbaniseerde, geseculariseerde en geïndividualiseerde Nederland? Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA heeft de laatste jaren steeds geijverd voor die andere aanpak: eerst waarnemen, dan pas toetsen aan onze uitgangspunten, dan zo nodig een alternatief formuleren en dan een daarop gericht programma formuleren. De vertaling van die methode in een programma was om meerdere redenen ambitieus.

De kleinste van de problemen was nog de daarmee samenhangende opzet:

geen departementale indeling en dus ook geen boodschappenlijstje van wensen en wensjes. Maar met een essay alleen kom je niet ver, nee, dat kan letterlijk zelfverraad worden, zoals de onhanteerbaarheid van het vorig – essayistische – verkiezingsprogramma van de PvdA in de kabinetsformatie van 1994 heeft bewezen. En daarom die keuze voor Deel I, een politiek manifest, met die poging tot een samenhangende maatschappijvisie met markerende concrete politieke keuzes, en Deel II als een werkprogramma voor partij en gekozenen.

Een ander probleem was de verwerving van de expertise, die nodig is om dat andere programma te schrijven... De helpende hand van goed geïnformeerde bewindslieden ontbrak deze keer, de per definitie verschaalde informatiestroom naar een oppositiepartij was een handicap. Maar dat bleek een *blessing in disguise*. De bereidheid van tientallen experts om hun kennis en visie ter beschikking te stellen was niet alleen groot: het blijkt ook, dat het werken aan een nieuwe politieke visie voor velen een doorslaggevend en niet vervangbaar motief is voor politieke participatie. En ook de procedure van intensieve communicatie met allerlei maatschappelijke organisaties en instellingen plaatste het CDA weer terug daar waar het hoort te zijn: in het hart van die samenleving.

Moeilijker was de positionering van het programma tegenover niet alleen het zonnige economische klimaat, maar ook nog tegenover een regering, die althans op sociaal-economisch terrein steeds meer afstand nam van de eigen partijprogramma's en steeds meer een lijn inzette, die voor ons herkenbaar was. Van 'poldermodel' tot lastenverlichting (althans op nationaal niveau)

tot vermindering overheidstekort. De verleiding was in dat licht groot om dan maar wat obligaats over de sociaal-economische ontwikkelingen te zeggen. Maar *noblesse oblige*: als wij een gevalueerde boodschap hadden in slechte tijden, dan hebben we er zeker een in de relatief gunstige omstandigheden, van doorgaande bestrijding van de harde kern van armoede en werkloosheid tot het – veel meer dan nu gebeurt – benutten van de actuele gunstige mogelijkheden tot het leggen van een nieuw fundament onder onze economie. Het gaat goed met Nederland, maar hoe gaat het met de Nederlander, nu en over twintig jaar?

En tot slot was er de wil een programma te schrijven niet door de bril van de politicus, wetgever of bestuurder, maar vanuit de belevingswereld van de burger zelf. Dus een programma niet geschreven vanuit het epicentrum Binnenhof, maar vanuit de vragen, de verwachtingen, de ervaringen van burgers ten aanzien van overheidshandelen. Die intentie in de praktijk en systematisch waar te maken, bleek een te ambitieuze doelstelling voor het moment, maar het bracht degenen, die met de teksten geworsteld hebben zelf wel het besef bij, hoezeer wij in ons politieke taalgebruik gewend zijn geraakt tegen de burgers aan te schrijven, te moraliseren, wensbeelden te schilderen ook, en hoe nodig, maar hoe moeilijk een grondige stijlvernieuwing van de politieke taal is.

Dwaalwegen

Het programma 'Samen leven doe je niet alleen' is een keuze voor de kwaliteit van de samenleving.

Die samenleving is, weliswaar in navolging van 'Nieuwe wegen, vaste waar-

den', maar hier veel prominenter, tot focus gemaakt van de nieuwe christen democratie. Dat is – we zijn er ons bewust van – een waagstuk. Een waagstuk, omdat het ons gemakkelijk op dwaalwegen kan brengen.

Wie cohesie in de samenleving, het eigen probleemoplossend vermogen ervan naast markt en overheid tot uitgangspunt neemt, moet zich van een ding bewust zijn: voor men het weet, wordt men geassocieerd met tijdperken (lees bijvoorbeeld jaren vijftig) toen die samenhang voorgegeven was. Nog erger: het oproepen van het thema van een houvast biedende samenleving vereist ook bij ons een duidelijke uitzuivering van nu relevante en toekomstgerichte motieven tegenover heimwee naar vroegere vormen, waarin die onderliggende waarden ooit vervat waren. De vingeroefeningen, die we in de afgelopen jaren hebben kunnen doen bij de formulering van een eigentijds en toekomstgericht gezins- en familiebeleid geven aan, hoe gemakkelijk onzuisverheden kunnen binnensluipen, hetzij in het verstaan van onze intenties, hetzij in het eigen denken. Wie zegt, dat kinderen recht hebben op aandacht en stabiliteit, kan dat alleen geloofwaardig zeggen, als hij zich realiseert, dat zelfverwerkelijking een centraal gegeven is in onze cultuur, ook voor ouders. Hij moet zich dan ook realiseren, dat hedendaagse mogelijkheden voor andere dan vrijwillige zorg- of huishoudelijke taken voor het grootste gedeelte van de hedendaagse burgers een bevrijding zijn geweest. En dat gezegd zijnde, moet men zich tevens realiseren, dat bij degenen, die die kansen niet gehad hebben, of die tegen verzet van omgeving of met eigen schuldgevoelens gevochten hebben, het op de agenda zet-

ten van het thema gezin en familie gemakkelijk misverstaan en zelfs agressie kan oproepen. De keuze voor een houvast biedende omgeving en samenleving, het inzetten op het gegeven, dat mens-zijn betekent mens zijn met anderen, is ook buiten het familiethema gewaagd en kan gemakkelijk misverstaan oproepen. Een wijk is niet meer de buurt van vroeger, ook in dorpen wordt een bepaald soort sociale controle niet meer gewaardeerd, mensen leven niet langer in eenduidige kringen van levensbeschouwing, politieke voorkeur of bedrijf. Sociale en geografische mobiliteit stelt mensen telkens voor nieuwe keuzes en mogelijkheden van participatie of onthouding daarvan. Standen bestaan niet meer, maar ook beroepsgroepen verbrokkelen en hergroeperen zich: agrariërs bestaan niet meer, wel telers van trostomaten en begrippen als solidariteit en groepsbelang veranderen navent.

In die omgeving, en geen andere moeten waarden als een houvastbiedende samenleving, als de verantwoordelijke maatschappij, als zelfregulering gestalte krijgen, op de premissen van vandaag en morgen, niet die van gisteren. Want mobiliteit en meerduidigheid betekenen een andere samenleving, niet de afwezigheid ervan, een andere positionering van maatschappelijke verbanden, niet de terugval op markt en overheid. Het partijprogramma en het CIDA staan voor de opgave de waarde van de samenleving te vertalen in hedendaagse en toekomstvasten vormen, die zowel verdisconteren de gigantische feitelijke veranderingen in de maatschappij als de veranderingen in denken en waardeopvattingen van de burgers.

Zo niet, dan bedrijven we heimweepolitiek. In het programma is systematisch

getracht die vaste waarden te vertalen in nieuwe vormen en nieuwe kaders.

Een tweede dwaalweg is de overridealing van de samenleving. Men kan in geëxalteerde termen spreken over een levend maatschappelijk middenveld, over vrijwilligheid in dienstverlening, over bereidheid van burgers om ongehonoreerd allerlei maatschappelijke verantwoordelijkheden op zich te nemen, over de bereidheid van belangenorganisaties om naast eigen belang ook nog het algemeen belang mee te wegen of om zich bij de verandering van tijd en omstandigheden te hervormen of zelfs op te heffen. Als men dat ongeconditioneerd doet, bedrijft men illusiepolitiek. Het is niet zozeer zo, dat, als de overheid maar terugtreedt, of als de commercialisering begrensd wordt, plotseling die ruimte door een vitaal middenveld ingevuld wordt, dat dan ook nog bereid is zonder meer bijvoorbeeld allerlei strenge milieunormen aan de leden op te leggen, verantwoordelijkheid voor onaangename maatregelen te nemen, of geen oneigenlijk gebruik te maken van bepaalde voorzieningen. Wie zegt, dat de kwaliteit van ons bestaan meer nodig heeft dan markt en overheid, brengt nog niet met een kus het Doornroosje van de verantwoordelijke samenleving tot leven. De opgave van de programmamakers en de christen-democratie is juist om in realisme te constateren, dat vele organisaties verdwenen zijn op terreinen, waarop ze niet gemist kunnen worden, dat burgerinitiatieven soms beheersinstrumenten zijn geworden, dat groepsbelangen soms dwars op het algemeen belang zijn komen te staan, en dat nieuwe relevantie soms te traag bevochten wordt. Alleen wie dat durft te zien, kan komen tot een reeks maatre-

gelen en voorstellen tot revitalisering, tot modernisering, tot het gebruik van de stofkam, waar nodig. Niet de snelle wederopstanding is aan de orde, maar het systematisch, geduldig en volhardend werken aan de verschillende condities, waardoor het nemen van verantwoordelijkheid van mensen voor elkaar weer gehonoreerd wordt, waardoor het boeiend wordt om maatschappelijk te participeren in bijvoorbeeld bestuurlijke functies, waardoor het laten meetellen van het algemeen belang bij groepsbeslissingen beloond wordt door verantwoordelijkheids-toedeling in plaats van overregulering of het belonen van *free riders* gedrag.

De keuze voor een krachtige samenleving is dan ook een boodschap aan de overheid, maar niet aan die alleen, ook aan de burgers, ook aan hun verbanden, ook aan het CDA.

De derde dwaalweg is de valse premisse van de totale verfloeding van de maatschappij. De Noord-Amerikaanse communautaristen hebben vanuit hun analyse op een frisse en innovatieve manier het aangedurfd om de consequenties van de afwezigheid van een *civil society* te schetsen voor de menswaardigheid van een samenleving, het onvermogen ook weer van de overheid om zonder dialoog en samenwerking met burgers die kwaliteit te verbeteren. Zij hebben de waarde aangetoond van *social capital* en zij hebben het verdwijnen van een gedeeld en doorleefd waarde kader aan de kaak durven stellen. Durven, omdat ook zij zo snel van truttigheid, heimwee en moralisme beschuldigd dreigden te worden. Die moed is in Amerika in keuzes van de Democraten, in het Verenigd Koninkrijk in de programma's van Blair en ook in Duitsland beloond met politieke erkenning en bijwijken

enthousiaste en massale steun... Maar onze binnensteden zijn (nog) niet de jungle van de *inner cities*, alhoewel ook hier de kwaliteit van de openbare ruimte achteruit dendert. Niet een op tien, maar de grote meerderheid van de Nederlandse kinderen hebben thuis hun eigen vader; tienermoeders zijn een grote uitzondering; sociaal-economisch worden wij als het alternatief gezien voor de machtsstrijd tussen vakbeweging en ondernemingsmanagement. En wellicht met uitzondering van de drugsproblematiek en de situatie van een aantal randgroepen in de grote steden dient het uitgangspunt voor onze keuze van de kwaliteit van de samenleving niet zozeer te zijn de noodzaak van een fundamenteel herstel- en opbouwprogramma van de samenleving, maar twee andere zaken: de verbouwing van die samenleving en de herinrichting ervan op grond van de nieuwe kansen en uitdagingen, en de bescherming van die samenleving tegen onmiskenbaar de kwaliteit en de samenhang aantastende tendensen en ontwikkelingen. Dat in de loop van dit proces ook nog soms aanzienlijke reparatiewerkzaamheden moeten worden uitgevoerd, is duidelijk. Het milieubeleid in het programma is daarvan en sprekend voorbeeld: niet de verloederding van het milieu is zozeer uitgangspunt, als wel de constatering, dat de meest succesvolle milieumaatregelen tot stand zijn gekomen door zelfregulering, en dat een toekomstgericht milieubeleid daarom ook veel meer moet inzetten op samenspraak met het – verenigde – bedrijfsleven en op het belonen van gezamenlijke initiatieven en afspraken.

Verbond met de toekomst

Intussen wil dat niet zeggen, dat ons land immuun zal blijven voor het virus

van de maatschappelijke ontbinding, voor de breuk met de dragende morele tradities van onze cultuur, voor brede onverschilligheid ten opzichte van armoede en voor het onderlopen van de polder door gebrek aan basissaamhorigheid. Die verschijnselen zijn niet het uitgangspunt van het programma, maar niemand kan de ogen sluiten voor ontwikkelingen, die ook de kwaliteit van de Nederlandse samenleving nu en op termijn ten diepste kunnen aantasten. Maar het nieuwe CIDA-verkiezingsprogramma heet niet 'Herstel van het verleden'. De werktitel was gedurende het gehele proces: 'Verbond met de toekomst'.

Mr. J.J.A.M. van Gennip is directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CIDA en secretaris van de Programcommissie.

Noten

1. Op 5 mei 1994, twee dagen na de historische verkiezingsnederlaag van het CIDA kwamen in kasteel 'De Essenburgh' in Hierden een twintigtal prominenten en experts bijeen op uitnodiging van het Wetenschappelijk Instituut voor het CIDA, die overigens al weken eerder was uitgegaan, namelijk toen de crisis in het CIDA de uitslag niet moeilijk voorspelbaar maakte. Van die bijeenkomst en de daar uitgezette lijnen voor herstel is uitvoerig verslag gedaan in het zomernummer van Christen Democratische Verkenningen 1994.